

Валентина Загалевич

ORCID 0000-0002-5003-2313,

викладач суспільних дисциплін,

голова циклової комісії соціальної роботи,

психології та фізичної реабілітації,

ВП Кам'янець-Подільський фаховий коледж

НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

Ангеліна Горошко

здобувачка фахової передвищої освіти

спеціальності 231 Соціальна робота,

ВП Кам'янець-Подільський фаховий коледж

НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ У КОНЦЕПЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ІВАНА ОГІЄНКА

У статті аналізуються основні аспекти, що впливають на процес становлення особистості за концепцією національного виховання Івана Огієнка; розкривається роль родини, школи та реалії на процес становлення молодого покоління, визначається вплив історії, народних звичаїв та обрядів на формування світогляду та світосприйняття вихованця.

Ключові слова: національне виховання, особистість, культура, гуманізація, родинне середовище, мова, історія, рідний край, нація.

Постановка проблеми. Неоціненну спадщину у дослідженні національного виховання залишив Іван Огієнко – педагог, науковець, видатний вчений. У своїх напрацюваннях він звертає увагу на важливість родинних цінностей у навчально-виховному процесі. І. Огієнко пропонує власну концепцію єдиної системи національного виховання, де ключові складові включають родинне, шкільне та релігійне виховання. Згідно з поглядами Івана Огієнка, родина, школа і церква є «трьома опорами», на яких ґрунтується комплексний вплив на виховання наступних поколінь [1].

Мета дослідження. Здійснити теоретичне обґрунтування чинників, що безпосередньо впливають на формування особистості та дослідити роль та значення родини, школи, релігії, історії та традиційних обрядів у концепції національного виховання Івана Огієнка.

Виклад основного матеріалу. Окремі аспекти національного виховання дослідили українські вчені та фахівці, зокрема, Марушкевич А.А., Шквир О.Л., Лохвицька Л.В. які висвітлюють погляди І.І. Огієнка щодо проблеми національного виховання і значення його спадщини для підготовки майбутніх вчителів до класного керівництва в нових соціо-політичних умовах, Басюк Н.А. розглянула сутність почуття обов'язку дітей на основі поглядів І. Огієнка

Іван Іванович Огієнко висував принципи народності, культуровідповідності, природовідповідності та гуманізації як основні для виховання молодого покоління. В сучасній системі національного виховання ці принципи посідають провідне місце. Вчений підкреслював, що школа повинна сприяти закри-

пленню учнів українського патріотизму, національної свідомості та світогляду. Виховання за допомогою рідної мови вважалося для нього найважливішим фактором, оскільки вона є джерелом національного духу та культури. Мова була для нього нерозривною частиною нації та її історії: «Рідна мова – це головний фундамент нашого існування як окремої нації; без окремої мови немає самостійної нації, оскільки рідна мова є основою історії та душі цього народу» [3].

На перший план у спадщині Івана Огієнка виходять рідна мова, давньоукраїнська міфологія, фольклор, народне мистецтво, символіка та інші національні традиції, звичаї та обряди. Він вважав ці етнопедагогічні засоби впливу на особистість найважливішими у вихованні молодого покоління. Усі педагогічні теорії і практика Івана Огієнка, його історично-педагогічні, теоретичні і методичні праці переконають нас у тому, що ідеї і засоби народної педагогіки повинні стати фундаментом для розвитку національної системи освіти та виховання, а також наукової педагогічної думки [3].

Родина має велике значення на формування особистості дитини, адже разом з рідною мовою батька і матері вона освоює звичаї, традиції, пісні, приказки, віру українського народу. Педагог висловлював переконання, що те, яким чином навчають у родині батьки, впливає на подальший розвиток дитини. І.І. Огієнко також постійно підкреслював важливість материнської та батьківської любові, яка сильно впливає на формування особистості дитини.

Мислитель вважав, що головними інструментами виховання у родині є мова, вплив матері і батька, україномовне оточення та етнічна атмосфера. До того ж, вчений підкреслював важливість формування в дітей поваги до моральних норм власного стосунку, що формується в першу чергу завдяки прикладу батьків, старших братів і сестер, а також чужих людей. Справді, батько і мати повинні докладати зусилля, щоб забезпечити дитині рідномовне оточення, щоб у подальшому не відбувалося її відокремлення від української нації.

Відчуження від власної нації на думку І. Огієнка є тяжким наслідком, що супроводжує людину впродовж життя і веде до забуття духовних спадщин пращурів. Батьки-першовчителі, відіграють ключову роль у створенні атмосфери фізичного та психічного розвитку особистості в повній мірі, а також формують активне та зацікавлене відношення дітей до зовнішнього світу [2].

Саме на сім'ю покладається повна відповідальність за розвиток, виховання та навчання власних дітей. Жоден соціальний інститут не здатен замінити унікальне родинне середовище, яке дозволяє дитині вступити в великий світ життя. Саме там малюк отримує певні знання, навички та вміння, освоює правила поведінки та соціальні норми, набуває важливі досвід у суспільстві.

Огієнко І.І. наголошував на важливості природи рідного краю при здійсненні процесу виховання. Він писав, що «чарівна природа нашого краю сама залучає своїх мешканців до мистецтва» [1]. Природа рідної місцевості є основою для матеріальної, і духовної культури народу. Природні чинники, які вплинули на національні риси українців, сприяють формуванню у дітей почуття згуртованості та взаємозалежності між соціальним та природним. Дитяче сприймання природи наче живого організму, бажання розкрити її таємниці та жадоба їх розуміти, розвивають екологічне світосприйняття природи.

І. Огієнко твердо вірив у те, що збалансоване моральне виховання має бути народжене релігійними цінностями і витікати з них. Тому він розглядав почуття відповідальності та обов'язку педагога у контексті єдності з християнським обов'язком перед Богом [1].

Одним з головних компонентів національного виховання Іван Огієнко виділяє історію, адже знання про реальні події, факти стосовно виникнення, становлення і розвитку власного народу та нації є визначальними в процесі виховання. Він підкреслював, формуванню національного світогляду, свідомості, самосвідомості та духовності сприяють знання історії рідного краю, що мають високий виховний потенціал [3].

У власній педагогічній практиці Іван Іванович зважав на попередні знання та вміння дітей, оцінюючи їх рівень володіння рідною мовою, розуміння історії батьківщини і навіть їхню здатність читати вірші національних авторів. Цей підхід свідчить про його глибоке розуміння індивідуальних потреб та можливостей кожного учня. Врахування рівня знань та інтересів учнів дозволяє ефективніше організувати виховний процес та забезпечувати їхнє активне навчання та розвиток [5].

Іван Огієнко з пересторогою ставився до «перекручування» історичних фактів та подій, і наголошував на важливості того, щоб кожен вихованець знав з дитинства, через процес навчання, що український народ має свою довгу історію. Вивчення рідної історії допомагає дітям зрозуміти, як народ виник, став нацією та розвивався. Це призводить до формування історичного інтересу, зацікавленості про духовну глибину, збереження історичної пам'яті та самоідентифікацію як частини народу. Виховання у дітей історичного усвідомлення сприяє і розумінню сучасних соціальних процесів національного відродження в доступній для них формі [5]. Іван Огієнко вважав, що знайомство дітей з звичаями та обрядами народу відіграє важливу роль та значення. Вчений підкреслюючи потребу в вихованні поваги до традицій власного народу, класифікував обряди та звичаї на такі: родинні тобто домашні, релігійні та всенародні. Педагог підкреслював важливість дотримання обрядів власного етносу молодим поколінням, оскільки вони складаються з багатьох аспектів, серед яких можна назвати естетичні, моральні, етичні, історичні та філософські. Традиції та обряди є сполучною ланкою між колишнім і теперішнім, вони свідчать про наявність етнічної єдності та згуртованості.

«Без виключення, де б ми не звернули погляд, ми можемо побачити, як унікально та самобутньо український народ формував свою культуру», – зауважував видатний філософ [2]. Дійсно, кожна сім'я та освітній заклад обов'язково вивчають традиції, звичаї та обряди, що є основою виховання, та транслюється з покоління в покоління. Грунтуючись на основі народних обрядів і традицій відбувається формування моральних норм, правил поведінки та світогляду. створюється водночас, невидимий і живий взаємозв'язок між минулим, теперішнім та майбутнім власної нації. Приймаючи та відтворюючи ці традиції, молодь наповнюється сутнісними характеристиками у пізнанні, психології, моралі та естетиці.

Огієнко І.І. при формуванні особистості визначав значущість народного календаря як джерела виховних цінностей. Він розглядав народний календар як систему дат, свят, подій, традицій, звичаїв та обрядів, що склалися історично, що відзначаються колективом впродовж року. Вчитель має наголошувати на вивченні цього календаря, усвідомленні його виховного впливу та духовної сутності [3].

Наявність свят, календарних традицій, звичаїв за українським календарем свідчать про їх високий рівень культури, творчі здібності та гуманістичний спадок. Народний календар надає допомогу дітям підключитися до енциклопедії живого народного життя та розваг. У такій комплексній системі естетико-емоційних методів та способів виховання у дитини зароджується відчуття приналежності до власного народу. Перебуваючи у дитячому садку та на

початковому етапі шкільного життя використання народний календар служить природною платформою для становлення національного виховання.

Народні обряди мають зв'язок з різноманітними аспектами дійсності – природою рідного краю, самою сутністю людини та активністю народу впродовж року, допомагають поглибити чуттєво-емоційні взаємозв'язки вихованця з життям, працею та красою рідного народу. У процесі підготовки та проведення свят і календарних подій у дітей розвиваються та закріплюються якості, такі як креативність, здогадливність, працьовитість, цілеспрямованість, ініціативність та підприємливість. Головне, це спонукає до любові до власного народу та батьківщини.

До ключових ресурсів національного виховання науковець розглядає фольклор як «найбільш цінне надбання минулого, що впливає на обидві епохи української літератури». Застосування фольклору з виховною метою здійснює впливає на емоційний розвиток дитини, формує глибокі духовні переживання молодшої особистості та «допомагає відтворити образ світу в традиційних формах, характерних для народного світогляду, таких як казки, прислів'я, приказки, забавлянки, колісанки, мирилки, потішки та інші» [4].

І. Огієнко також акцентував увагу на виховній цінності рідного побуту. За його переконанням, діти повинні розуміти глибокий сенс і важливість упорядкування домівки в національному стилі, елементів національного одягу та інших аспектів. «Ми спостерігаємо витвір орнаменту на кожному кроці селянського життя: малюнки прикрашають стріхи та димарі, розташовані над входами та вікнами, виписані на стінах хат, прикрашають дерев'яне посудження, широко розташовані на сундуках, мисниках, предметах світського вжитку...», – зауважував мислитель [4]. За його словами, з самого дитинства дітям формується «доцільне й естетичне» використання елементів українського національного побуту та «розуміння їхньої краси й моралі» [4], що означає розвиток відчуття власної етнічної приналежності та ставлення до власного народу.

Іван Огієнко звертає увагу, що музика як інструмент виховання позначається на формуванні особистості, адже «Наш народ створив пісню такою, якою не створив жоден інший народ... Наші пісні – це невидимий рай. Це привабливі чари, які отримали визнання в усьому світі» [4]. Вони впливають на розвиток гордості за свій народ і його минуле, надихають дітей приєднатися до цього виду національної творчості. Оволодіння національною музичною культурою пов'язане з наявністю національного музичного генотипу, що є результатом спадкового накопичення музичних елементів, що надають можливість сприймати мелодію органічно та природно та формують готовність дитини відчувати інтонаційне багатство рідної етнічної музики та мови.

«Наука про рідномовні обов'язки» відзначає найважливіше відчуття першообов'язку перед мовою, нацією і державою, яке є найголовнішим каменем існування українського народу як відокремленої нації [3]. Педагог підкреслював, що це почуття обов'язку пов'язане з категоріями філософії, що не мають вікових обмежень: вірою, надією, любов'ю, добром, справедливістю та правдою.

Віра слугує провідним поводитирем для серця і душі людини. Любов і правда розглядаються як основа світу, які мають існувати разом, нерозривно. Любов, згідно з вченням педагога, є «двигуном праці», а правда виступає «учительською», яка виховує повноцінних громадян [1].

Великий академік І.І. Огієнко надавав значення створенню української культури і підкреслював, що «сила народу полягає у силі його культури». Він наголошував на важливості духовної культури в житті кожної нації, зокрема, української. Інтенсивна робота над вихованням національної духовної культури в дітях з їхнього дитинства є завданням, яким повинен займатися кожен вчитель.

І.І. Огієнко відзначав важливу роль гуманізації виховання, де людина визнавалася як найвища цінність і природна досконалість, ідея, яка визначала успішність та результативність системи виховання. Сучасні погляди відображені в офіційних документах, зокрема в Національній доктрині розвитку освіти України, яка передбачає формування всіх необхідних передумов для того, аби кожна дитя могло розвиватися відповідно до свого генетичного потенціалу без штучних обмежень, які іноді виникають у системі освіти, та досягати відповідного рівня освіченості та професійної підготовки відповідно до своїх здібностей та прагнень [5].

Висновки. Дослідження наукових поглядів видатного вченого дало нам змогу виділити ряд рекомендацій, що можуть сприяти ефективній організації виховання в сучасних сім'ях:

1. Збереження і відтворення рідних українських традицій, включаючи календарний цикл.
2. Активне використання української мови під час спілкування з дітьми.
3. Використання українських пісень та інших аспектів національної культури, включаючи змістовність «співання з коліски».
4. Позиція вчителів та батьків повинна бути партнерська, вони завжди повинні доповнювати та підтримувати один одного, що сприятливо впливатиме на процес становлення особистості дитини. Перспективами подальших досліджень є визначення та аналіз інноваційних пріоритетних напрямків виховного процесу у роботі з молодих поколінням.

Список використаних джерел і літератури:

1. Басюк Н.А. Іван Огієнко і виховання почуття відповідальності у дітей. URL: <https://studentam.net.ua/content/view/7929/97>.
2. Життєвий шлях та педагогічна діяльність Івана Огієнка. URL: https://allref.com.ua/uk/skachaty/zhitteviy_shlyah_ta_pedagogichna_diyalnist_ivana_ogienka?page=8.
3. Лохвицька Л.В. Ідея національного виховання дітей І. Огієнка. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2002. Вип. 9. С. 160-162. URL: <https://studentam.net.ua/content/view/7909/97>.
4. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу: Курс, читаний в українському народному університеті. Київ, 1918. 273 с.
5. Шквир О.Л. Педагогічні погляди І.І. Огієнка в контексті національного виховання. 2001. URL: <https://studentam.net.ua/content/view/7889/97>.

References:

1. Basyuk, N.A. Ivan Ohienko i vykhovannia pochuttia vidpovidalnosti u ditei [Ivan Ohienko and the Cultivation of a Sense of Responsibility in Children]. URL: <https://studentam.net.ua/content/view/7929/97>. [in Ukr.].
2. Zhyttievyi shliakh ta pedahohichna diialnist Ivana Ohiiienka [Life Path and Pedagogical Activity of Ivan Ohienko]. URL: https://allref.com.ua/uk/skachaty/zhitteviy_shlyah. [in Ukr.].
3. Lokhvytska, L.V. Ideia natsionalnoho vykhovannia ditei I.Ohiiienka. [I. Ogiyenko's idea of national upbringing of children]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka [Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University]*. Vyp. 9. P. 160-162. URL: <https://studentam.net.ua/content/view/79>. [in Ukr.].
4. Ohiiienko, I. (1918). *Ukrainska kultura. Korotka istoriia kulturnoho zhyttia ukrainskoho narodu: Kurs, chytanyi v ukrainskomu narodnomu universyteti*. [Ukrainian Culture. A brief history of the cultural life of the Ukrainian people: A course read at the Ukrainian National University]. Kyiv. [in Ukr.].

5. Shkvyr, O.L. (2001). Pedagogichni pohlyady I.I. Ohiiienka v konteksti natsionalnoho vykhovannia. [I.I. Ogiyenko's pedagogical views in the context of national upbringing]. URL: <https://studentam.net.ua/content/view/7889/97>. [in Ukr.].

Valentyna Zahalevykh, Anhelina Horoshko

FORMATION OF PERSONALITY IN THE CONCEPT OF NATIONAL EDUCATION BY IVAN OHIENKO

The article analyzes the main aspects influencing the formation of personality according to Ivan Ohiienko's concept of national education; it explores the role of family, school, and reality in the process of shaping the younger generation, determining the influence of history, folk customs, and rituals on the formation of the pupil's worldview and perception of the world.

Key words: national education, personality, culture, humanization, family environment, language, history, native land, nation.

Отримано: 05.11.2023 р.

УДК 373.3.016:811.1612]:001(477)

DOI: 10.32626/2309-7086.2023-20.251-260

Олеся Мартіна

ORCID 0000-0002-2829-5483,

*кандидат філологічних наук, доцент
кафедри теорії та методик початкової освіти,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка*

Наталя Третяк

ORCID 0000-0001-7421-7438,

*кандидат філологічних наук, доцент
кафедри теорії та методик початкової освіти,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка*

ФОРМУВАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ (на основі етичних поглядів Івана Огієнка)

У статті розглянуто аспекти формування елементів національної свідомості молодших школярів у процесі навчання української мови (на основі етичних поглядів Івана Огієнка); окреслено шляхи і способи виховання патріотизму учнів початкових класів та удосконалення практичної підготовленості вчителя до роботи з дітьми; висвітлено питання національно-патріотичного виховання, вказано умови формування української національної свідомості; узагальнено погляди Івана Огієнка на питання духовноморального виховання молодших школярів; розкрито основні суперечності, які впливають на виховання дітей.

Тему дослідження присвячено проблемі педагогічного забезпечення розвитку елементів національної свідомості учнів початкових класів. З метою її